

Gustaf Lewander
Ryska B

VT12
Lunds Universitet

Att vakna på månen

Upplysning och uppvaknande i Pelevins roman ”Omon Ra”

Inledning

Viktor Pelevin och dennes författarskap

Viktor Pelevin är en modern rysk författare, vars verk kategoriserats som fantastik, surrealism och postmodernism. Han är ingenjör till utbildningen, men har även studerat litteratur vid Gorkijinstitutet i Moskva¹. Han har skrivit flera noveller, en rad längre romaner, varav *Omon Ra* och *Insekternas Liv* är några av de tidigare, och *Generation P* och *Imperium V* är några av de senare och mer omdiskuterade. Hans första berättelser dök upp i tidskriften *Vetenskap och Religion*, och Pelevins verk diskuterar ofta religiösa och filosofiska frågor och anknyter till mytologiska teman². Han har blivit känd för sin kritik av det postmoderna samhället, och det sätt på vilket vi bygger upp vår moderna verklighet kring föreställningar, berättelser och ibland ren propaganda.

Berättelsen *Omon Ra* har vid flera tillfällen satts in i ett större sammanhang avseende Viktor Pelevins författarskap. Pelevin förefaller i vissa av sina verk vara särskilt intresserad av att med en absurd historia eller rena fabler undersöka verklighetens beskaffenhet, och framförallt hur den kan konstrueras, påverkas och slutligen omdanas med hjälp av människans egen tro.³

Utgångspunkter och tolkning

I uppsatsen har jag genomfört en närläsning av Viktor Pelevins roman 'Omon Ra'. Jag har utgått från en hermeneutisk metod, där jag försökt utröna betydelser och underliggande budskap i berättelsens handling, motiv, komposition, och däri ingående delar. Syftet med detta var att uppställa en möjlig tolkning av verket. Tolkningen är endast *en möjlig*, då det inte ryms inom ramarna för denna undersökning att söka uppställa en definitiv tolkning av verket och de underliggande budskap som det förmedlar.

Att genomföra en hermeneutisk undersökning innebär att man arbetar iterativt med sitt källmaterial, och låter frågeställningarna och hypoteserna växa fram i takt med att förståelsen för materialet ökar. Inom hermeneutiken är tolkningen av ett källmaterial central.⁴ Ett likaledes centralt begrepp för hermeneutiken är ”den hermeneutiska cirkeln”, som är en beskrivning av den arbetsmetod som tillämpas vid en hermeneutisk undersökning.⁵ Denna beskrivning syftar på den

¹ russiapedia.rt.com/prominent-russians/literature/viktor-pelevin/;
ru.wikipedia.org/wiki/Пелевин,_Виктор_Олегович

² *Viktor Pelevin: Post-Sovism, Buddhism & Pulp Fiction*
Joseph Mozur; World Literature Today; 2002, sid 60 (3) ff.
Se även russiapedia.rt.com/prominent-russians/literature/viktor-pelevin/

³ Ibid, sid 63 (6) ff.
Se även russiapedia.rt.com/prominent-russians/literature/viktor-pelevin/

⁴ Se ”Hermeneutik”, Nationalencyklopedin, ne.se.ludwig.lub.lu.se/lang/hermeneutik (2013-01-14)

⁵ Se *Vetenskaplig Metod*, Rolf Ejvegård, Studentlitteratur, andra upplagan, 1996; s 20f.

”logiska cirkelrörelse” som hermeneutiken innebär, med läsning, tolkning, hypotesbildning, omläsning, och omtolkning, till dess att ett trovärdigt resultat har uppnåtts. Hermeneutiken innebär definitionsmässigt inte att man söker efter någon absolut sanning, eftersom metoden framförallt innebär ett arbete med att framlägga möjliga och troliga tolkningar av en företeelse.

Vid den första genomläsningen bekantade jag mig med verket, och ställde upp några möjliga frågeställningar. Efter hand som arbetet fortskred tvingades jag återkommande revidera mina ställningstaganden och hypoteser om verket. Vid min läsning fastnade jag slutligen för vissa förekommande motiv, återkommande metaforer, och kompositionen som sådan. Det är dessa jag har sökt att tolka och förstå.

Särskilt intressant fann jag det ”upplysningstema”, vilket utgör en av berättelsens fundament. Vägen till upplysning gick i min tolkning genom en serie ”uppvaknanden”, som symbol för ett samtidigt både konkret och andlig sökande. Att det rör sig om ett uppvaknande i både konkret och andlig mening stöds av flera, i romanen återkommande motiv. I min tolkning var dessa motiv det mänskliga lidandet och den hjältemodiga uppoffringen, som väg och medel till upplysningen; Månen, som symbol för mänsklig strävan och andlig renhet; månfärden, som symbol för vägen mot det slutgiltiga uppvaknandet; och ”verklighetskritiken”, vilken visade på verklighetens konstruerade natur och individens roll i att skapa och vidmakthålla den.

Utgångspunkt för uppsatsen är därför att Pelevin i romanen inte bara söker parodiera och kritisera den Sovjetiska verkligheten, utan även det sätt som han menar att den konstruerats. Pelevin belyser genom romanen den vanliga människans delaktighet i och upprätthållande av den sovjetiska illusionen, och beskriver våra föreställningars och egna handlingars betydelse för att skapa denna verklighet. Det framgår tydligt att Pelevin i romanen anknyter till religiösa tankar och föreställningar om upplysning, försakelse, och frälsning. Romanen fungerar som en beskrivning över en individs väg till upplysning och befrielse, i trots mot en absurd och meningslös verklighet. På så sätt är det också en beskrivning över hans sökande efter mening och syfte, återigen i trots mot den meningslösa, nihilistiska och absurda, sovjetiska vardagen. ”Uppvaknandet” utgör samtidigt både det symboliska målet och medlet för detta sökande.

I arbetet med denna uppsats har jag utgått från och refererat till tidigare undersökningar och läsningar av Viktor Pelevins författarskap. Det bör här påpekas att det inte finns särskilt många artiklar på svenska att tillgå kring Viktor Pelevin, och jag har inte lyckats hitta några sådana som behandlar Omon Ra ur denna uppsats perspektiv. Min uppsats står därmed i kontrast mot tidigare tolkningar, vilka framförallt fokuserat på Omon Ra som en kritik mot sovjetsystemet. Detta har inte

varit min tolkning av verket, och jag anser efter min undersökning inte att det är bokens huvudsakliga tema. Emellertid är det inte syftet med denna uppsats att ställa upp en definitiv tolkning av verket.

De artiklar som nyttjats är *Viktor Pelevin: Post-Sovism, Buddhism & Pulp Fiction* av Joseph Mozur, *Hero in the Madhouse: The Post-Soviet novel confront the Soviet Past* av Angela Brintlinger, *From Homo Sovieticus to Homo Zapiens: Viktor Pelevin's Consumer Dystopia* av Sofya Khagi, samt artikeln ”Пелевин между буддизмом и христианством” av Stanislav Gurin.

Joseph Mozur gör en längre analys av Viktor Pelevins författarskap som helhet, och beskriver många tendenser i Pelevins övriga verk som har kunnat observeras även vid denna undersökning.⁶ Han beskriver Pelevin som ”postmodernist”, trots dennes motvilja mot begreppet. I Mozurs tolkning är Pelevin atypisk bland de postsovjetiska författarna. Han beskriver Pelevins författarskap som fokuserat på sökande efter mening, identitet, och på att försöka ”reda ut existensens kaos”.⁷ Han beskriver även Pelevins intresse för mysticism, österländska religioner och religiösa problem, och hur detta återspeglats i bl.a. Pelevins berättelser ”Den gula pilen” och *Chapaev i Pustota*.

Sofya Khagi tar en annan utgångspunkt: hon utgår från Pelevins verk som ett uttryck för en ”dystopisk fantasi”. Khagi utgår från Pelevins ”Generation 'P'”, och beskriver hur Pelevin i den romanen dekonstruerar en dystopisk verklighet.⁸ Hon visar på hur Pelevin utnyttjar olika, dystopiska motiv för att kritisera verkligheten, individens roll i att bygga upp den, och de absurda följderna av verklighetens natur. Khagi menar att Pelevins verk framförallt handlar om att dekonstruera och kritisera det sovjetiska, och senare det postsovjetiska, utopia, vilket kontrasterar mot föreliggande uppsats.

Angela Brintlinger diskuterar Pelevins författarskap med utgångspunkt i berättelsen *Chapaev i Pustota*.⁹ I verket tecknar Pelevin, enligt Brintlinger, en sketch över frågor som den ryska individen måste tampas med i det postsovjetiska samhället: frågor kring individualitet, identitet, och meningen med livet. Enligt Brintlinger tecknar Pelevin här en bild av en hjälte som stapplar sig fram genom det postsovjetiska Ryssland, ständigt sökande efter mening och identitet.

⁶ *Viktor Pelevin: Post-Sovism, Buddhism & Pulp Fiction*, Joseph Mozur, World Litterature Today; 2002; s59ff.

⁷ Originalen: ”the chaos of existance”. Ibid, s60f

⁸ *From Homo Sovieticus to Homo Zapiens: Viktor Pelevin's Consumer Dystopia*, Sofya Khagi, The Russian Review 67, 2008 (Oktober), s559ff

⁹ *Hero in the Madhouse: The Post-Soviet novel confronts the Soviet Past*, Angela Brintlinger, The Slavic Review, no1, 2004, s43ff.

Stanislav Gurin resonerar kring budskapet i Pelevins verk, och hans plats i den ryska litteraturen. Han diskuterar utförligt Pelevins förhållande till buddhismen, och har en tydligt religiös vinkel i sin beskrivning av dennes författarskap. I hans läsning är det de andliga och filosofiska dimensionerna hos Pelevin som är de viktigaste, och mest intressanta.¹⁰

Omon Ra

Läsning av berättelsen

Omon Ra är en kort berättelse, och fylld av referenser till sig själv och sin egen handling. Dessa självreferenser framstår som avsiktliga, och tjänar i berättelsen nästan som förutsägelser eller profetior. Den är också fylld av referenser till den sovjetiska propagandan och världsbilden, och till religiösa och filosofiska teman. Pelevin ger inte särskilt många svar på hur den absurda världsbild som beskrivs i Omon Ra skall tolkas, och det är i hög grad upp till läsaren att själv foga samman detaljerna.

”Omon Ra” utspelar sig under Sovjetperiodens senare delar, och handlar om en huvudperson som tar värvning och går in vid det ryska rymdprogrammet. Huvudpersonen, Omon Krivomazov, döptes av sin far efter den paramilitära styrkan med samma namn. Handlingen återges av Omon själv. Omons uppväxt beskrivs i början av boken; hans familjeförhållanden är inte särskilt hoppgivande. Hans far är alkoholiserad, och hans faster, som tar hand om honom, frånvarande.

Omon återger återkommande genom berättelsen formativa händelser från sin uppväxt. I dessa skildringar för Omon fram särskilda filosofiska insikter, som är relevanta för det händelseförlopp han nu befinner sig i. Ibland sker återberättelsen i rena drömsekvenser.¹¹ Han beskriver bland annat ett tidigt politiskt ställningstagande efter en stark upplevelse av en rysk krigsfilm.¹² Ställningstagandet innebär en livslång likgiltighet för den fysiska världens hänsynstaganden och ränkspel. Samtidigt träffar Omon en annan pojke: Mitiok, som redan från början är övertygad om att han skall åka till månen. Mitiok och Omon tillbringar mycket av sin uppväxttid tillsammans, och delar upplevelsen av den gråa och ofta absurda sovjetiska verkligheten. Händelserna i barndomen har stor inverkan på dem. Dessa händelser sätter ramarna för den fortsatta handlingen. Bland dem ryms mycket filosoferande kring världens beskaffenhet, och alltings egentliga mening¹³.

¹⁰ *Pelevin mellan kristendom och Buddhism* (Пелевин между буддизмом и христианством), Stanislav Gurin; pelevin.nov.ru/stati/o-gurin/1.html; Kontrollead 2013-01-12

¹¹ *Omon Ra*, Viktor Pelevin (Översatt till svenska 1994 av Ben Hellman); Norstedts, 1992; sid 118 ff.

¹² *Ibid*, sid 14ff.

¹³ *Ibid*, sid 19 ff och 29 ff.

Därefter får vi följa Omon och Mitiok när de, senare i livet, tar värvning och bestämmer sig för att söka till en militär högskola – närmare bestämt till flygskolan i Zارايسك. I Zارايسك, som jämfört med propagandabilderna är nedgången och dystert, genomgår de olika intagningsprov och intervjuer. När de vaknar dagen efter intagningsproven upptäcker de, till sin fasa, att kadetternas ben amputerats under natten, för att göra dem till ”verkliga människor” på kortast möjliga tid.¹⁴ Därefter får de bevittna en absurd avgångsceremoni: Tidigare studenter vid Zارايسك får dansa ”kalinka” som examensprov.

Kort därefter skickas Omon och Mitiok tillbaka till Moskva, där de inträder vid den hemliga rymdskolan. Väl där upptäcker de snart rymdprogrammets sanna natur: de träffar de olika officerarna, och informeras av en gammal överste i rullstol att de ”automatiserade” systemen inte är så automatiska som propagandan framställer dem¹⁵. De får reda på att de förväntas ge sitt liv för fosterlandet inom ramarna för rymdprogrammet. Den handikappade översten, Urchagin, sköter en stor del av undervisningen – vilken mest består av ”uppbyggliga” berättelser, och att lära sig den rudimentära utrustningen utantill¹⁶. Och så går tiden, och ämnena som lärs ut blir mer och mer esoteriska till sin karaktär.

Bokens mellersta kapitel är svårtolkat, och fyllt av ödesmättad symbolik. Omon och Mitiok skall genomgå ett ”reinkarnationstest”, vilket de först tror är någon typ av hälsokontroll¹⁷. Omon, som gör testet först, får något bittert gulaktigt att dricka, och man får intrycket av att han på något sätt hypnotiseras. Efteråt vaknar Omon upp utan några minnen av det inträffade, nedstämd och med nedspydd uniform. Morgonen efter blir Omon uppkallad till officerarna, och ombeds lyssna på en inspelning från Mitioks test. Först berättar Mitiok om sitt nuvarande liv, men berättelsen flyter därefter samman med en Science-fiction-berättelse han läst, innan han börjar återge detaljer från tidigare existenser: som Akkadisk präst, antik poet, och till slut som nazistisk pilot¹⁸. Inspelningen tar ett abrupt slut när Mitiok förs till en underjordisk tunnel med återvändsgränd, där han avrättas.

Besättningen fortsätter sin utbildning som om ingenting hade hänt. Efter ett kort, regnigt besök på Röda Torget blir de nedsövda inför avresan till Baikonur¹⁹. När Omon väcks är han redan i raket; hans djupa sömn har nästan tvingat dem att skjuta upp avfärden. Efter avfärden ägnar sig Omon åt drömmier och faller tidvis i halvdvala. Han vaknar endast stötvis ur sina drömmier, vid kritiska tillfällen eller för att ta farväl av sina kamrater – de är alla ansvariga för olika delar av den

¹⁴ Ibid, sid 39 ff. Huruvida Omon och Mitiok verkligen har fått sina ben amputerade är oklart; de har förts åt sidan och fått en annan behandling än de övriga.

¹⁵ Ibid, sid 51 ff.

¹⁶ Ibid, sid 60 ff.

¹⁷ Ibid, sid 82 ff.

¹⁸ Ibid, sid 87 ff.

¹⁹ Baikonurs kosmodrom, sovjetisk rymdfartsanläggning.

flerstegsraket som de befinner sig i, och ger sina liv för att Omon skall nå månen. Med vissa av dem har Omon avslöjande, och rörande, sista samtal; andra försvinner i tysthet. Efter landning skall Omon styra månlandaren, byggd kring en gammal cykel och oförmögen att svänga till höger eller vänster, längs med en rak linje till en slutdestination som han döper till ”Zabriskie point”. Rutten är utmärkt på vad som är slående likt en gammal tunnelbanekarta. På vägen mot målet ägnar han sig åt mer filosoferande och drömmande. Han träffar också på resterna av en tidigare expedition, vars medlemmar enligt order skjutit sig efter slutfört uppdrag²⁰.

Väl vid slutdestinationen skall Omon, endast skyddad av en tjock jacka, pälsmössa, och motorcykelglasögon, ta sig ut ur månlandaren och placera en radiosändare på månens yta. Efter utfört uppdrag förväntas han ta livet av sig. Omon utför sitt uppdrag och försöker att ta sitt liv, men pistolen avfyrar inte; istället börjar det dansa framför Omons ögon, och han svimmar²¹. Omon vaknar emellertid upp igen; det är kallt och fuktigt, men han kan andas. Ett ljus tänds långt borta, och det visar sig att han befinner sig i en tunnel. Månlandaren befinner sig på rälsen i ett gammalt tunnelbanesystem, vilket förklarar att vagnen inte kunnat svänga. Någon börjar skjuta, och Omon tar skydd under ”månlandaren”. Omon lyckas med att övermanna sin angripare, vilken visar sig vara den löjtnant som dansat Kalinka vid examensproven i Zaraisk²², som också fyllt en bakgrundsfunktion vid den hemliga rymdskolan. Därefter måste Omon fly från andra angripare, och lyckas i den förvirrade flykten hamna i ett rum där det pågår en filminspelning. Man filmar en rymdpromenadsscen för propagandan. Hans förföljare uppger jakten för att inte störa inspelningen, och Omon gömmer sig i en hög med bråte och möbler. Efter inspelningen raglar Omon ut ur bråtet och tar för sig av kvarglömd vodka, bara för att bli angripen av de kosmonauter som sedan filminspelningen funnits kvar i raket. Omon flyr genom en ventilationstrumma, ut i vad som förefaller vara ett underjordiskt bibliotek, och vandrar ut i Moskvas tunnelbana. Berättelsen tar slut när han står och ser på tunnelbanekartan, för att ta reda på var på linjen han befinner sig²³.

Diskussion och resultat

Uppvaknande och upplysning

Omon Ra byggs upp kring en serie ”uppvaknanden”, där Omon rör sig från ett stadie i berättelsen till ett annat. På vägen, och genom dessa uppvaknanden, erhåller Omon nya erfarenheter och insikter om livet och den verklighet han rör sig genom. Uppvaknandena är ibland konkreta, rörelser

²⁰ Ibid, sid 133 ff.

²¹ Ibid sid 147 ff.

²² Ibid, sid 45 f och 151 f.

²³ Ibid, sid 163.

från ett drömtillstånd till ett tillstånd av ny vakenhet och upplysning. De ”nya” tillstånden blir mer skrämmande och absurda allteftersom berättelsen fortlöper, samtidigt som de utgör en källa till nya reflektioner och insikter. Som ett exempel kan vi se en händelse i berättelsens början. Omon och Mitiok har blivit intervjuade av ”kamrat flygledare”, Pchadzer Vladlenovitj, som är en av rymdprogrammets chefer. De får dagen efter reda på att de blivit antagna till rymdprogrammet, och samlas tillsammans med andra kadetter till andra rymd- eller flygstridsprogram för att höra ett tal, där ledningen lovar att göra dem till ”riktiga” sovjetmänniskor på kortast tid möjligt. Därefter serveras de middag, och går till sängs:

”Följande morgon väcktes jag av ett stönande, fyllt av smärta och förvåning, alldeles invid mitt öra. I själva verket hade jag redan länge hört ljudet i sömnen, men det var ett särskilt högt och klagande utrop som fick mig att vakna upp ordentligt. Jag försökte resa mig på armbågen men kunde inte, eftersom det visade sig att jag spänts fast vid sängen [...] Det enda jag kunde var att vrida på huvudet en aning. Från sängen intill stirrade Slava mot mig med smärta i blicken. [...] Nedersta halvan av hans ansikte var täckt av en stram tygremsa. [...] jag hann inte bli förvånad, eftersom jag istället förlamades av skräck. Där Slavass fötter borde ha funnits låg filten helt slät, och på det nystärkta påslakanet syntes rödaktiga fläckar.”²⁴

De nyblivna kadetterna har sövts ned och under natten fått sina fötter amputerade. Huruvida även Omon och Mitiok tvingats genomleva samma operation förblir oklart; båda möjligheterna antyds. Den nya verklighet som Omon vaknat till är här mer skrämmande än den tidigare, idealiserade drömvärlden han levte i.

I berättelsen förekommer det även ett flertal, mer abstrakta ”uppvaknanden”. Det är symboliska händelser där Omon ”vaknar” till nya insikter, eller där det sker en mer symbolisk övergång från ett skede Omoms färd mot upplysningen till ett annat. Det är ”uppvaknanden” i en överförd, abstrakt betydelse: insikter som får världen att framstå i ett nytt ljus, och som innebär en ny sin på sakernas tillstånd. Ett sådant, symboliskt uppvaknande sker då Mitiok bjuder Omon på vin, för första gången i dennes liv. Omon drabbas i spritruset av den gråa, vidriga sovjetiska vardagen:

”Jag kände plötsligt äckel över att jag satt i en liten, smutsig skrubb där det luktade

²⁴ Ibid, sid 41 f.

soptipp, äckel över att jag nyss hade druckit portvin ur ett smutsigt glas, över att hela det väldiga land som jag levde i bestod av en massa sådana här små, smutsiga skrubbar [...] och [...] förbittring över att det var just i de här stinkande små förrådsrummen som de otaliga, mångfärgade ljusen brann som brukade få mig att hisna om jag kvällstid råkade stå vid något fönster[...] Hålorna i vilka vi levde vårt liv var i själva verket mörka och smutsiga och kanske hörde vi själva hemma i just sådana hålor. Men [...] på den blåa himlen ovanför våra huvuden fanns det [...] lysande punkter, som långsamt kröp fram bland stjärnbilderna. [...] Och var och en av oss [...] hade sin egen lilla ambassad där uppe i det kalla, rena blå.”²⁵

Omon börjar i detta stycke finna meningen med sin och sovjetväldets existens i världsrymden. Dess erövring av världsrymden, och dess strävan efter att komma till Månen, rättfärdigar systemet. Det är denna strävan som ger mening åt en absurd vardag. Vi ser i berättelsen flera exempel på denna, mer abstrakta och symboliska typ av uppvaknande. Hur kommunisterna på alla sätt försöker bibehålla detta rättfärdigande, genom att skicka expeditioner till månen, utforskas vidare under berättelsens gång.

Den sanna friheten

Redan i det första kapitlet anslås tonen för berättelsen. Hjälten, Omon, beskriver i det tydligt hur han ställer sig till världsliga förhållanden och frågor, samtidigt som han pekar ut en tydlig målsättning: att resa till himlen. I min tolkning är detta inte bara ett sätt att förkasta den sovjetiska verkligheten, för att röra sig mot ett abstrakt frihetsideal. Som Pelevin låter sin hjälte säga: han tråkas ut av västerländska radioröster och olika ”solzhenitzynar”; fred²⁶ och frihet är ändå ouppnåeliga i jordelivet. Därför rör det sig om ett mer filosofiskt, eller esoteriskt, sökande. Himlarna, rymden och månen, är inte enbart metaforer för en jordisk strävan, utan metaforer för en själslig och spirituellt befrielse, och ett sökande efter meningen med livet.

”Tillitsfullt sträckte han armarna mot stjärnorna, och det var så uppenbart att hans fötter inte hade något som helst behov av stöd att jag en gång för alla förstod att det endast är tyngdlösheten som kan ge människan sann frihet. Det är förresten därför som de västliga radiostationerna och böcker av sådana som Solzjenitsyn bara fyller mig med leda. Innerst

²⁵ Ibid, sid 30 ff.

²⁶ Eller ”frid”, beroende på tolkning.

inne kända jag naturligtvis avsky för en stat, som med sina vaga men hotfulla varningar kunde få vilket kollektiv som helst, om det så formats endast för några sekunder, att ta exempel av sin lägst stående medlem, men efter det att jag insett att fred och frihet inte kan uppnås på jorden, ville jag bara sträva uppåt. Det som den vägen krävde av mig stred inte mot mitt samvete, eftersom mitt samvete kallade mig ut i världsrymden och inte längre hade något intresse av det som försiggick på Jorden."²⁷

Den konstruerade verkligheten

Att berättelsen inte enbart handlar om en kritik mot Sovjet och den kommunistiska apparaten visas vidare av ett annat stycke i berättelsen. Stycket beskriver en händelse i barndomen, då Omon ser på en gammal sovjetisk flygarfilm. Omon blir tagen av det han ser och faller i grubblerier:

"Med andra ord' [...] 'man kan alltså se ut ur sig själv som ur ett flygplan, och egentligen spelar det heller inte så stor roll varifrån man ser, utan det viktigaste är vad man ser..."²⁸

Här skriver Pelevin inte om Sovjet, utan om hur Omon ser på verkligheten. Verkligheten utgår, för den unge Omon, tydligen enbart utifrån honom själv och hans egna upplevelser. Detta är det första av en serie symboliska uppvaknanden, där Pelevin låter Omon presentera en insikt eller ett filosofiskt resonemang. De utgör avslutningarna på ofta svårtolkade stycken. I dessa återberättar Omon händelser och upplevelser från sin ungdom, eller hur han tänker och associerar kring olika händelser som inträffar i berättelsen. I dessa stycken har Omon kommit till nya insikter och en djupare förståelse av livet efter en speciellt gripande upplevelse.

Omon anar den Sovjetiska verklighetens natur redan tidigt i berättelsen. Han känner äckel över kontrasterna mellan den konkreta sovjetiska verkligheten, och den verklighet som

²⁷ *Omon Ra*, s16f.

Det ryska originalets text, hämtad från *Omon Ra*, ryska originalet; kapitel 1. pelevin.nov.ru/romans/pe-omon/1.html
"Его руки были уверенно протянуты к звездам, а ноги до такой степени не нуждались ни в какой опоре, что я понял раз и на всю жизнь, что подлинную свободу человеку может дать только невесомость - поэтому, кстати, такую скуку вызывали у меня всю жизнь западные радиоголоса и сочинения разных солженицинов, в душе я, конечно, испытывал омерзение к государству, невнятные, но грозные требования которого заставляли любую, даже на несколько секунд возникающую группу людей старательно подражать самому похабному из её членов, - но, поняв, что мира и свободы на земле не достичь, духом я устремился ввысь, и всё, что потребовал выбранный мною путь, уже не вступало ни в какие противоречия с моей совестью, потому что совесть звала меня в космос и мало интересовалась происходящим на Земле."

²⁸ *Omon Ra*, sid 15.

sovjetmakten utnyttjat Månen, folkets drömmar och strävan, för att skapa i människornas sinnen.

”Hålorna i vilka vi levde vårt liv var i själva verket mörka och smutsiga och kanske hörde vi själva hemma i just sådana hålor. Men [...] på den blåa himlen ovanför våra huvuden fanns det [...] lysande punkter, som långsamt kröp fram bland stjärnbilderna. [...] Och var och en av oss [...] hade sin egen lilla ambassad där uppe i det kalla, rena blå.”²⁹

Självuppoffran

En upplevelse från Omons barndom som återges i berättelsens början, är när Omon och Mitiok är på pionjärlägre. Omon tvingas, iförd gasmask, att krypa från ena änden av korridoren i en barrack till den andra. Det är ett straff som han frivilligt delar med Mitiok, för att Mitiok destruerat en modell av en rymdraket som fanns i matsalen. Det är arbetsamt och Omon drabbas av smärtsamma skavsår på fötterna av att krypa på linoleummattan:

”[...]men smärtan och tröttheten, som redan känts outhärdliga, tycktes koppla bort någonting inom mig. Eller tvärtom koppla på någonting. [...] Å ena sidan var allt så klart och naturligt men å andra sidan så sårande och absurt att jag började gråta inne i mitt gummitryne. [...] På den mörkgrå väggen ovanför mig hängde en hylla, och på den stod en gul månglob. Genom mitt immiga och tårbestänkta glas verkade globen diffus och otydlig. Det såg ut som om den inte stod på hyllan utan hängde i den gråaktiga luften.”³⁰

Det aktuella stycket tolkas i min läsning som kopplat till ett återkommande tema om självuppoffran och fysiskt lidande som en port till upplysningen. Stycket innehåller exempel på teman som är återkommande genom berättelsen. Det är ett konkret exempel på hur Omon upplever ett nytt sinnestillstånd och en ny klarhet; samtidigt som det är ett lika konkret exempel på hur lidande och självuppoffran i berättelsen används som portal till dessa uppvaknanden. ”Självuppoffran” därför att det är Omon och Mitiok som initialt, själva väljer rymdprogrammet. Som vi sett tidigare krävs individens aktiva medverkan i skapandet av verkligheten. Det innebär också att det individuella offret måste vara frivilligt. Även om det på ett konkret plan blivit oundvikligt, så måste individen genomföra det villigt. Offret blir då en väg till en djupare förståelse av livet.

Även månen förekommer i detta stycke; det är det symboliska slutet för Omons arbetsamma

²⁹ Ibid, sid 31f.

³⁰ Ibid, sid 26ff..

kravlande, för hans strävan. Månens förekomst utgör också ödesmättad förutsägelse av det som senare komma skall, när Omon befinner sig i sin månlandare och betraktar Jorden genom fönstret.

”Sedd från världsrymden liknar Jorden mest av allt en liten skoljordglob som man ser på till exempel genom det immiga glaset på en gasmask.”³¹

En ytterligare, tydligare referens till värdet av självuppoffrandets värde kommer i berättelsen om Ivan Trofimovitj Popadja. Han är en jägare, som betalats för att klä ut sig och agera måltavla åt partitjänstemän, som ersättare för verkliga men farligare vilddjur. Hans son hjälper sin far i sin yrkesgärning, och får vid ett tillfälle betala med sitt liv för att de skall kunna utföra sin uppgift. De offer bokstavligen sin hälsa och sina liv för att upprätthålla den sovjetiska illusionen, för att ge den livskraft och styrka.

”Olyckan hände för flera år sedan, när den amerikanske politikern Kissinger besökte vårt Fosterlands huvudstad för viktiga förhandlingar. [...] Under jakt var det lättare att förhandla, och Kissinger blev tillfrågad om vad han tyckte bäst om att jaga. Han fick tydligen lust att kläcka en politisk kvickhet och förklarade att han föredrog björnar. [...] Det rörde sig om kommunisterna Ivan och Marat Popadja, far och son ... Gästen fällde Ivan Trofimovitj med ett välriktat skott så fort Ivan och Marat kommit fram ur skogen och brummande rest sig på bakbenen. [...] Men Marat kunde amerikanen inte träffa [...] Plötsligt inträffade någonting oförutsett. Geväret strejkade för gästen [...], och innan någon hann fatta vad som hände slängde han geväret i snön och kastade sig över Marat med en jaktkniv i handen. [...] Den smala eggen trängde in mellan pansarplåtarna. Marat sjönk samman. [...] Kissinger var utom sig av glädje. Han föreslog sina högt uppsatta värdar att man skulle tömma en flaska ”ovanpå teddybjörnarna”, som han sade, och underteckna nedrustningsavtalet omedelbart. [...] När skymningen föll och sällskapet bröt upp, var avtalet undertecknat och Marat död. [...] i månskenet glimmade en stjärna på hans päls.”³²

Andlig strävan och uppvaknande

Uppvaknandet i berättelsen är ofta konkret; drömsekvenser och drömliknande tillstånd återkommer

³¹ Ibid, sid 120

³² Ibid, sid 70.

vid flera tillfällen. En sådan sekvens, i vilket Omon upplever en dröm som synes fylld av mening, förekommer i slutet av berättelsen. Omon märker att han plötsligt håller på att förlora medvetandet på grund av syrebrist. Trots att han utnyttjar sig av syreresserven faller han snart i en djup sömn:

”I drömmen såg jag Månen sådan som Mitiok hade ritat den som barn: en svart himmel, blekgula kratrar och en avlägsen bergskedja. Med framtassarna utsträcka framför nosen gick en björn långsamt och värdigt mot Solen som glödde strax ovanom horisonten. På bröstet bar den hjälteordensstjärnan och i den smärtsamt förvridna mungipan syntes en torkad blodstrimma. Plötsligt stannade den och vände sig åt mitt håll. Jag kände att den tittade på mig, och jag höjde huvudet och såg in i de orörliga ljusblå ögonen.

– Både jag och hela denna värld är bara någons tanke, sade björnen lågt.”³³

Här ser vi återigen Månen, en symbolisk ledsagare till björnen. Björnen är en referens till jägaren Ivan Trofimovitj som vi också mött tidigare. Vi ser i detta stycke dessutom den återkommande verklighetskritik som förekommer i hela verket. Det är inte en slump att det är björnen som framlägger kritiken: verkligheten är bara någons tanke, och den finns så som vi föreställer oss den enbart så länge som vi själva blir en del av denna tanke, en del av fantasin. Fast verkligheten finns ändå på något sätt konkret, även om det är vårt agerande som avgör dess beskaffenhet. I boken framförs vidare åsikter kring verkligheten och hjältemodet av den gamle Urtjagin, som varnar Omon för relativismens följder.

”Plötsligt fick den utnötta frasen 'Livet har alltid utrymme för bedrifter' , som varje morgon blickade ner på mig från träningssalens vägg och som endast fyllt mig med leda, en ny innebörd. [...] Om vi tar Amerika, till exempel, så finns det inte och kan inte finnas något som helst utrymme för heroism mellan det lysande skyltfönstret och den parkerade Plymouthen, naturligtvis med undantag för de sällsynta ögonblick då en sovjetisk spion passerar. Men hos oss – även om man råkar stå utanför ett till det yttre helt likadant skyltfönster och på en likadan trottoar – är det alltid antingen efterkrigstid eller förkrigstid och just därför öppnas här en dörr till bedrifternas värld, inte i den yttre verkligheten utan i ens inre, djupt inne i själen.”

”Strålande, sade Urtjagin [...], men du måste vara försiktig. Det är sant att dörren till

³³ Ibid, sid 118

bedrifternas värld finns inom oss, men själva bedriften sker ändå i den yttre världen. Akta dig för subjektiv idealism. Annars kan din stolta väg uppåt förlora all sin mening på bråkdelen av en sekund.”³⁴

Inom berättelsens ramar är det sant att det är i själens djup som de sanna bedrifterna utförs, och att verkligheten består av vår uppfattning av den och vårt aktiva deltagande i att skapa den. Men verkligheten är även konkret: det är våra uppoffringar som skapar verkligheten, som upprätthåller den. Månfärden blir ett exempel på en sådan uppoffring. Den är inte bara ett sätt att fortsätta konstruera den sovjetiska verkligheten – det är också en individuell handling, en handling av stort hjältemod och självuppoffran. På så sätt blir också Månen en symbol för all mänsklig strävan, oavsett om den sker inom ramarna för den sovjetiska kommunismen eller inte. Månen blir en symbol för den slutgiltiga upplysningen, och färden dit blir en resa mot upplysningen. De sovjetiska kommunisterna utnyttjar detta för att skapa sin egen verklighet, utnyttjar de individers hjältemod som ingår i rymdprogrammet för sina egna mål.

Ett av de sista, symboliska uppvaknandena i berättelsen sker när Omon redan är på väg mot månen, fast i sin månlandare och lutad över styret på cykeln som utgör drivmotorn i månlandaren. Det är ett av de mest centrala i min läsning av boken. Omon drar sig till minnes den sista konversationen han hade med Urtjagin innan månresan började:

”Kom ihåg, Omon, att även om människan naturligtvis inte har någon själ, så är varje själ ett universum. Här ligger dialektiken. Och så länge som det åtminstone finns en själ, i vilken vår sak lever och segrar, så kan vår sak inte gå under. För då existerar ett helt universum med det här som sitt centrum... [...] Det räcker med en enda ren och ärlig själ för att vårt land ska vara det främsta i världen när det gäller rymdens erövring. Det räcker med en enda sådan själ för att den segrande socialismens röda fana ska veckla ut sig på den avlägsna Månen. Men det behövs en sådan själ, om så bara för ett kort ögonblick, för det är just i den som fanan vecklar ut sig...”³⁵

Denna logik är giltig inom berättelsens ramar även om det visar sig att Månen i själva verket är en unken, kall, nedlagd tunnelbanestation. För om människan ”i själen” befinner sig på månen – spelar det då någon roll om hon gör det i ”verkligheten”? Människan har en själ, och det är hennes egna

³⁴ Ibid, sid 70f.

³⁵ Ibid, sid 159f.

upplevelser, tankar, och föreställningar, som ger världen dess form och mening. Detta innebär inte att världen är meningslös, men att det är vi själva som ger den dess innebörd. Månen blir i vår egen, konstruerade verklighet en symbol för vår strävan, vårt sökande efter mening. Det är resan mot Månen – inte destinationen – som är viktig.

Efter att Omon har fullgjort sitt uppdrag och skall ta sitt liv, klickar pistolen. Omon vaknar upp, som ur en dröm, och den flykt som han därefter företar genom den mörka underjorden är i min läsning det sista, stora, symboliska uppvaknandet. Det är ett slutgiltigt uppvaknande ur den sovjetiska lögnen. När Omon till slut ramlar ut ur det underjordiska komplexet – efter att ha jagats av andra ”kosmonauter” - in på en tunnelbanestation, representerar detta att Omon slutgiltigen har brutit sig lös, vaknat ur den sovjetiska mardrömmen. Omon är fri att röra sig var han vill, att skapa sin egen verklighet och sin egen framtid:

”Det gällde för mig att bestämma vart jag skulle åka. Jag såg upp mot tunnelbanekartan som hängde på väggen bredvid nödbromsen och började titta efter på vilken röd linje jag egentligen befann mig.”³⁶

Slutsatser

”De grundläggande teman som förekommer i Pelevins böcker, är hjältens existens i en ”dålig verklighet”, hans självuppfattning i svåra situationer, förekomsten av personlighet i de historiska kataklysmernas epok, och människans självbestämmande i en fruktansvärd, omgivande verklighet. Det är det personliga valets och det sociala ansvarets problem, det är konstnärligt skapande och själsligt sökande, dödsskräck och hoppet om frälsning. Enligt min åsikt, så är den uppfostrande ansatsen i hans skapande uppenbar. Den predikan, som förekommer i hans böcker, är riktad just mot våra medmänniskors samveten.”³⁷

Ovanstående citat passar i min tolkning väl in på berättelsen om Omon. Som Gurin skriver, kan man tolka romanen som en berättelse om personligt och socialt ansvar, andligt sökande, och

³⁶ Ibid, sid 163f

³⁷ Översättning är en tolkning av uppsatsförfattaren. Texten är hämtad från artikeln ”Pelevin mellan kristendom och Buddhism” av Stanislav Gurin; återhämtad från pelevin.nov.ru/stati/o-gurin/1.html Texten lyder i original: ”Основные темы книг Пелевина – это присутствие героя в “плохой реальности”, его самопознание в сложной ситуации, существование личности в эпоху исторических катаклизмов, самоопределение человека в страшной окружающей действительности. Это проблемы личного выбора и социальной ответственности, художественного творчества и духовных поисков, страха смерти и надежды на спасение. На мой взгляд, очевидна общая воспитательная направленность его творчества. Проповедь, которая есть в его книгах, обращена именно к совести наших современников.”

självbestämmande, inför en fruktansvärd och likgiltig omvärld. Jag har i föreliggande arbete sökt visa det sätt på vilket det sker i *Omon Ra*, genom att visa hur Pelevin använder vissa återkommande motiv för att beskriva Omens väg till upplysning och insikt. Här har rymdprogrammet tjänat som vägen; den symboliska vägen till upplysningen. Målet för resan har varit en andlig frihet och insikt genom mänsklig strävan, symboliserad av slutdestinationen Månen. Och genom att visa hur denna resa var grundad på falska premisser, har Pelevin avslöjat människans egen delaktighet i skapandet av den sovjetiska illusionen. Det är genom våra egna bedrifter och uppoffringar som lögnen får styrka. Samtidigt visar Omens insikter på vägen att detta är mindre betydelsefullt, så länge man tar det inträffade för vad det är. Uppoffringarna har betydelse även för oss själva. Premisserna må ha varit falska, och allting må ha varit en stor lögn; men de insikter och den frihet som har vunnits på vägen förringas inte därför. Berättelsen framstår genom de återkommande prövningarna och självreflektionerna som en resa mot denna djupare insikt. Under det att han demaskerat den sovjetiska verkligheten som lögn, har Pelevin ändå lyckats bevara den som en lärarik erfarenhet. Det är det slutgiltiga uppvaknandet från den sovjetiska mardrömmen.

Referenslitteratur och vidare läsning

Litteratur:

Omon Ra, Viktor Pelevin (Översatt till svenska 1994 av Ben Hellman); Norstedts, 1992;

Vetenskaplig Metod, Rolf Ejvegård, Studentlitteratur, andra upplagan, 1996

Tryckta Artiklar:

Viktor Pelevin: Post-Sovism, Buddhism & Pulp Fiction
Joseph Mozur; World Litterature Today; 2002

From Homo Sovieticus to Homo Zapiens: Viktor Pelevin's Consumer Dystopia
Sofya Khagi, *The Russian Review* 67 (Oktober 2008), sidorna 559–79

Hero in the Madhouse: The Post-Soviet novel confront the Soviet Past
Angela Brintlinger; *Slavic Review*, no 1 (Våren 2004), sidorna 43-65

Internetbaserade resurser:

Pelevin mellan kristendom och Buddhism (Пелевин между буддизмом и христианством),
StanislavGurin; pelevin.nov.ru/stati/o-gurin/1.html; Kontrollerad 2013-01-12

russiapedia.rt.com/prominent-russians/literature/viktor-pelevin/ Kontrollerad 2013-02-01

ne.se.ludwig.lub.lu.se/lang/hermeneutik, Kontrollerad 2013-01-14